

ders voor een groot gedeelte de werf af en speciaal veel door een niet-officiële uitgang het Sterrebos in. Dit had tot gevolg dat er nogal geruime tijd verliep voordat de arbeiders na het sein 'veilig' weer aan het werk gingen. De directie verbood, bij luchalarm de werf te verlaten en liet de uitgang naar het Sterrebos sluiten . . . Eenmaal heeft de heer Teschmacher door handastelikheden getracht, het personeel te beletten de werf te verlaten; een andere maal dreigde hij de Duitse politie ervan in kennis te stellen.¹

Ook de werf 'Gusto' is zich zeer voor de *Kriegsmarine* blijven beijveren, zij het dat de directie in '43 (na de grote ommekeer in de oorlog dus) aan een Engelandvaarder gegevens meegaf die voor de Engelse *Intelligence* bestemd en voor haar ook zeer nuttig waren.² De 'Gusto' had toen al veel schepen voor de *Kriegsmarine* gebouwd; in de jaren '41 t.e.m. '44 vormden de Duitse opdrachten per jaar gemiddeld 85% van de totale omzet.

Bij de Nederlandse Dok- en Scheepsbouwmaatschappij (Amsterdam) daarentegen nam de directie wel meer arbeiders in dienst maar door hen werd met medeweten van de directie zo langzaam gewerkt (de directie liet bovendien het ziekteverzuim rustig oplopen tot 20%) dat een der directeuren in december '42 onder verdenking de leider te zijn van al die 'sabotage', door de *Sicherheitspolizei* gearresteerd werd.³ Deze onderneming had de eerste Duitse opdrachten eerst in augustus '40 aanvaard; zij beijverde zich, geen opdrachten voor oorlogsschepen te krijgen. De werf 'De Schelde' (Vlissingen) leverde de Duitsers, afgezien van een trawler en een vrachtschip, wel één, overigens nog niet geheel afgebouwde torpedobootjager maar zij had er meer op stapel staan die door allerlei tegenwerking nimmer gereed kwamen; de betrokken order was door de directie aanvaard in overleg met de oud-minister van defensie, dr. J. J. C. van Dijk, die president-commissaris van 'De Schelde' was. Ook vleugels voor Duitse watervliegtuigen werden door 'De Schelde' vervaardigd; wij komen hierop nog terug.⁴

Er zijn meer werven geweest die zich, met name in de tweede helft van de oorlog, bij het werk aan de Duitse orders bepaald niet haastten; hetzelfde geldt voor machinefabrieken die de motoren voor de bestelde schepen moesten leveren. Dat alles neemt niet weg dat de Duitsers, afgezien nog van hetgeen in de zomer van '40 gepresteerd werd met het oog op een

¹ PRAC-Rotterdam: p.v. inz. directie Wilton-Fijenoord (19 dec. 1947), p. 53 (Doc I-1199, a-1). ² De betrokken Engelandvaarder, K. A. Mooiweer, ontving, toen hij in de lente van '44 als geheim agent afgeworpen werd, belangrijke steun van de directie. ³ Hij werd na vijf weken wegens gebrek aan bewijs weer vrijgelaten. ⁴ Door 'De Schelde' werden in de provincie Zeeland ook geschutstorens, platforms voor schijnwerpers en munitiebunkers gebouwd.